

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ЦЕНТРАЛЬНОЇ МЕДИКО-СОЦІАЛЬНОЇ ЕКСПЕРТНОЇ КОМІСІЇ МІНІСТЕРСТВА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS OF THE CENTRAL MEDICAL AND SOCIAL EXPERT COMMISSION OF THE MINISTRY OF HEALTH OF UKRAINE

Бондарь В.П., здобувач

Науково-дослідний інститут публічного права

У статті розглянуто адміністративно-правовий статус Центральної медико-соціальної експертної комісії Міністерства охорони здоров'я України, з'ясовано його сутність та особливості.

Визначено й охарактеризовано структуру адміністративно-правового статусу Центральної медико-соціальної експертної комісії Міністерства охорони здоров'я України, яка представлена декількома взаємопов'язаними блоками, а саме: 1) цільовим (мета, завдання, функції); 2) організаційним (підвідомчість, зовнішня організаційна форма існування, внутрішній устрій, процедури діяльності тощо); 3) компетенційним (повноваження – права та обов'язки, у тому числі обов'язки нести відповідальність за наслідки здійснення (неналежне здійснення) повноважень).

Запропоновано авторські дефініції понять «адміністративно-правовий статус особи», «адміністративно-правовий статус Центральної медико-соціальної експертної комісії Міністерства охорони здоров'я України».

Окреслено, Центральна МСЕК має внутрішній устрій, який формується згідно з потребою щодо ефективного виконання визначених мети і завдань. Керівництво Центральною МСЕК здійснює директор, який призначається на посаду наказом Міністерства охорони здоров'я України на конкурсній основі шляхом укладання з ним контракту. Центральна МСЕК – це заклад охорони здоров'я, а відтак механізм проведення конкурсу на зайняття посади її керівника визначається Порядком проведення конкурсу на зайняття посади керівника державного, комунального закладу охорони здоров'я, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 р. № 1094.

Виявлено аспекти адміністративно-правового статусу Центральної медико-соціальної експертної комісії Міністерства охорони здоров'я України, які не відповідають нормативно встановленим положенням, запропоновано привести їх у відповідність до чинного законодавства.

Встановлено, структурна визначеність адміністративно-правового статусу Центральної МСЕК представлена декількома взаємопов'язаними блоками, серед яких: 1) цільовий (мета, завдання, функції); 2) організаційний (підвідомчість, зовнішня організаційна форма існування, внутрішній устрій, процедури діяльності тощо); 3) компетенційний (повноваження – права та обов'язки, у тому числі обов'язки нести відповідальність за наслідки здійснення (неналежне здійснення) повноважень).

Ключові слова: адміністративно-правовий статус особи, адміністративно-правовий статус Центральної медико-соціальної експертної комісії Міністерства охорони здоров'я України, сутність, структура, медико-соціальна експертиза, медико-соціальні експертні комісії.

The article examines the administrative and legal status of the Central Medical and Social Expert Commission of the Ministry of Health of Ukraine, its essence and features are clarified.

The structure of the administrative-legal status of the Central Medical and Social Expert Commission of the Ministry of Health of Ukraine is defined and characterized, which is represented by several interconnected blocks, namely: 1) target (goal, tasks, functions); 2) organizational (sub-department, external organizational form of existence, internal organization, business procedures, etc.); 3) competent (powers – rights and obligations, including the obligation to bear responsibility for the consequences of the exercise (improper exercise) of powers).

The author's definitions of the terms "administrative-legal status of a person" and "administrative-legal status of the Central Medical and Social Expert Commission of the Ministry of Health of Ukraine" are proposed.

Outlined, the Central MSEK has an internal organization that is formed in accordance with the need for the effective implementation of defined goals and tasks. The Central MSEK is managed by the director, who is appointed to the position by order of the Ministry of Health of Ukraine on a competitive basis by concluding a contract with him. The Central MSEK is a health care institution, and therefore the mechanism for conducting a competition for the position of its manager is determined by the Procedure for conducting a competition for the position of a manager of a state, communal health care institution, approved by Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 12/27/2017 No. 1094.

Aspects of the administrative and legal status of the Central Medical and Social Expert Commission of the Ministry of Health of Ukraine, which do not correspond to the normatively established provisions, were identified, and it was proposed to bring them into line with the current legislation.

It has been established that the structural determination of the administrative and legal status of the Central MSEK is represented by several interrelated blocks, including: 1) target (goal, task, functions); 2) organizational (sub-department, external organizational form of existence, internal structure, activity procedures, etc.); 3) competent (powers – rights and obligations, including the obligation to bear responsibility for the consequences of the exercise (improper exercise) of powers).

Key words: administrative and legal status of a person, administrative and legal status of the Central Medical and Social Expert Commission of the Ministry of Health of Ukraine, essence, structure, medical and social expertise, medical and social expert commissions.

Постановка проблеми. У сучасному вигляді вітчизняна система медико-соціальної експертизи (далі – МСЕ) характеризується своєю комплексністю, поліфункціональністю та юридичною унормованістю. Означене, закономірно, обумовлює існування адміністративно-правового механізму організації проведення МСЕ, який, у контексті обраної проблематики, має ключове значення та потребує належного розгляду, зокрема, шляхом диференційованого аналізу його головних і системоутворюючих елементів.

МСЕ як елемент державного медичного сервісу та сфера відповідної практичної діяльності невіддільна від суб'єктів її проведення, які складають окрему, побудовану за територіальним принципом, ієрархічну мережу медико-соціальних експертних комісій (далі – МСЕК),

провідне (центральне) місце в якій належить Центральній медико-соціальній експертній комісії Міністерства охорони здоров'я України (далі – Центральна МСЕК). У зв'язку з характером наданих повноважень Центральна МСЕК має особливий адміністративно-правовий статус, який вирізняє її з-поміж інших МСЕК та детермінує доцільність наукових пошуків за цим напрямом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання адміністративно-правового статусу різних суб'єктів займають чільне місце у сфері юриспруденції, вони мають науково-практичну спрямованість та, відповідно, становлять актуальність для значного кола осіб, у тому числі вчених-юристів. Так, вказана проблематика ставала предметом досліджень: В. Авер'янова, А. Авторгова, Н. Армаш,

О. Бандурки, А. Гаркуши, О. Безпалової, Д. Іщука, Ю. Комарової, А. Куліша, С. Осауленко, Є. Петрова, А. Панчишина, В. Терещука та інших. У свою чергу, особливості та зміст адміністративно-правового статусу Центральної МСЕК представниками вітчизняної правової науки не з'ясувались, а лише дотично мали місце при загальному аналізі процедури МСЕ у роботах В. Кондратенка, А. Куцої, В. Петрусевич, Є. Соболя, М. Чічкань й інших. Таким чином, дослідження у рамках означеної тематики є логічним і вмотивованим.

Формулювання цілей статті. Мета статті – проаналізувати адміністративно-правовий статус Центральної медико-соціальної експертної комісії Міністерства охорони здоров'я України, з'ясувати його сутність й особливості, визначити структуру та ключові поняття.

Виклад основного матеріалу. Поняття «адміністративно-правовий статус», незважаючи на велику кількість правових досліджень, не має уніфікованої дефініції. Наразі, серед адміністративістів тривають дискусії, у тому числі й невиправдані, щодо підходів трактування, змісту, структури й ознак цієї категорії. Проте, однозначно є позиція, що будь-який правовий статус – це відправна точка, з якої необхідно виходити на початку аналізу будь-яких суб'єктів державних правовідносин [1, с. 47]. Вказаним поняттям загалом окреслюються специфіка ролі певного суб'єкта чи об'єкта, його місце в системі суспільних відносин.

Етимологічно слово «статус» походить від латинського «status», що означає стан, становище; громадянський стан, звання, суспільний ступінь [2, с. 402]. Відтак, певний статус особи – це своєрідний системний набір ознак, який у своїй сукупності позначає її дійсне становище (соціальне, правове тощо).

О. Петришин і М. Цвік під правовим статусом суб'єктів права розуміють сукупність усіх прав, обов'язків і законних інтересів суб'єктів права. При цьому, дослідники акцентують, що правовий статус кожної особи є індивідуальним [3, с. 342]. Правовий статус, як зазначає О. Скакун, є основою правового становища – узагальненої категорії, що охоплює основні характеристики стану суб'єкта права в державі [4, с. 569]. Як бачимо, наведенні визначення загалом окреслюють явище правового статусу та стосуються абстрактних суб'єктів. Тому, у намаганнях персоніфікувати правовий статус особи, у юридичній літературі поширеним став підхід, згідно з яким у структурі правового статусу пропонується розрізняти загальне і спеціальне.

Зокрема, А. Куліш визначає, що загальний правовий статус – відбиває правовий стан абстрактних суб'єктів права одного роду (типу), що виражається в правах і обов'язках, переважно регульованих конституційними нормами; спеціальний правовий статус – відбиває правовий стан абстрактних суб'єктів права одного виду усередині одного роду (типу), що виражається в правах і обов'язках, насамперед регульованих галузевими нормами [5, с. 101]. Таким чином, характеристики і властивості суб'єкта права, які регламентуються нормами, приміром, адміністративного, кримінального, цивільного права, становлять зміст спеціального блоку правового статусу особи та, відповідно, диференціюються на адміністративно-правовий, кримінально-правовий, цивільно-правовий статуси. Зазначені галузеві правові статуси ми пропонуємо розуміти як правові субстатуси особи.

Отже, у вузькому розумінні адміністративно-правовий статус особи – це правовий субстатус фізичної чи юридичної особи, який регламентується нормами адміністративного права й окреслює її юридичне становище як суб'єкта адміністративного права у системі відповідних правовідносин. У свою чергу, для предметного з'ясування сутності адміністративно-правового статусу конкретного суб'єкта, такий розгляд доцільно проводити через призму належних наукових положень щодо подібних йому суб'єктів.

Так, Центральна МСЕК – це юридична особа (державний заклад) публічного права, яка у зв'язку зі здійсненням публічних повноважень відноситься до переліку нетипових (інших) суб'єктів публічної адміністрації. Відтак, закономірно, що зміст і структура її адміністративно-правового статусу співвідносять зі змістом і структурою аналогічних правових статусів суб'єктів публічного адміністрування.

В. Малиновський, досліджуючи правовий статус органів виконавчої влади, вказує, що ця категорія не тільки багатоаспектна, а й багатоелементна. Цей правовий інститут складається з таких основних елементів: завдання (функції) та цілі, компетенція, відповідальність, порядок формування та процедури діяльності цих органів [6, с. 498]. Р. Мельник і В. Бевзенко вказують, що правовий статус суб'єктів публічної адміністрації утворюють нормативно визначені критерії, котрі визначають зміст та межі їх діяльності, а саме: мета й завдання діяльності суб'єкта публічної адміністрації – цільовий компонент правового статусу; внутрішній устрій суб'єкта публічної адміністрації та його зовнішня організаційна форма існування – організаційно-структурний компонент; повноваження суб'єкта публічної адміністрації та його функції, необхідні для досягнення поставленої перед ним мети та виражені завдань – компетенція [7, с. 172].

Зважаючи на специфіку суб'єктів публічної адміністрації, ми підтримуємо позицію, що структурно адміністративно-правовий статус складають взаємопов'язані компоненти та, відповідно, пропонуємо у структурі адміністративно-правового статусу Центральної МСЕК розрізняти: 1) цільовий блок (мета, завдання, функції); 2) організаційний блок (підвідомчість, зовнішня організаційна форма існування, внутрішній устрій, процедури діяльності тощо); 3) компетенційний блок (повноваження – права та обов'язки, у тому числі обов'язки нести відповідальність за наслідки здійснення (неналежне здійснення) повноважень).

Так, першим та основоположним блоком адміністративно-правового статусу Центральної МСЕК є цільовий, що включає мету, завдання та функції її діяльності.

У контексті нашого дослідження, мету можна розуміти як забезпечення певної соціальної потреби, що у нормативно-правовій базі, яка регламентує діяльність органу, конкретизується в переліку завдань і виконуваних функцій [5, с. 107]. При цьому, закономірно, що мета діяльності Центральної МСЕК детермінується метою діяльності суб'єктів публічного адміністрування, яка передбачає загальний соціальний ефект у конкретній галузі життєдіяльності суспільства, держави, досягнення якого прагне суб'єкт публічної адміністрації задля забезпечення суспільних або державних потреб [7, с. 175]. Тобто, вона є загальною, адже в цілому відображає загальну спрямованість діяльності цих суб'єктів.

Спеціальна (конкретна) мета Центральної МСЕК прямо пов'язана з покладеними на неї завданнями та визначеними функціями. Тому, можемо визначити, що ціллю її діяльності є сприяння реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я, що передбачає задоволення потреб населення у медичних послугах з питань проведення МСЕ.

У свою чергу, під завданнями, як правило, розуміють заздалегідь запланований, визначений перелік робіт, що покладається на суб'єкта публічного адміністрування. При цьому, зазвичай, завдання конкретного суб'єкта можуть бути визначені через його нормативно закріплені функції. За таких обставин, враховуючи п. 13 Положення про медико-соціальну експертизу, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 03.12.2009 р. № 1317 (далі – Положення), основними завданнями Центральної МСЕК є:

1) здійснення організаційно-методичного керівництва обласними, Київським і Севастопольським міськими центрами (бюро) МСЕ, включаючи перевірку обґрунтова-

ності прийнятих ними рішень та виконання відповідних заходів щодо аналізу й узагальнень таких випадків;

2) розробка комплексних заходів щодо профілактики і зниження рівня інвалідності, а також удосконалення порядку проведення реабілітації осіб з інвалідністю;

3) проведення огляду хворих та осіб з інвалідністю у складних випадках, а також проведення повторних оглядів осіб, які оскаржили рішення обласних, Київської та Севастопольської центральних міських МСЕК, перевірка якості розроблених ними індивідуальних програм реабілітації, здійснення контролю за повнотою і якістю їх виконання;

4) направлення в особливо складних випадках осіб, що звертаються для встановлення інвалідності, для проведення медико-соціального експертного обстеження до спеціалізованих науково-дослідних інститутів;

5) надання консультативної допомоги фахівцям з питань проведення МСЕ та МСЕК;

6) забезпечення впровадження у практику роботи МСЕК наукових принципів і методів, підготовка пропозицій щодо вдосконалення процедур і механізмів МСЕ, узагальнення і поширення передового досвіду роботи, в тому числі шляхом проведення конференцій, нарад, семінарів;

7) здійснення заходів із профілактики і зниження рівня інвалідності [8].

Згідно з вищевказаними завданнями Центральна МСЕК реалізує відповідні функції, що складають перелік конкретних видів її діяльності, а саме: 1) адміністративну (здійснення організаційно-методичного керівництва підпорядкованими МСЕК); 2) сервісну (надання висококваліфікованих медико-соціальних експертних послуг); 3) контрольну (проведення перевірок обґрунтованості рішень, прийнятих підпорядкованими МСЕК, якості та повноти виконання розроблених ними індивідуальних програм реабілітації, участь в атестації лікарів, які входять до складу МСЕК, та акредитації підпорядкованих МСЕК); 4) координаційно-спрямовуючу (надання консультативної допомоги з питань проведення МСЕ, впровадження у практику роботи МСЕК передового досвіду та наукових принципів і методів діяльності, розроблення пропозицій щодо вдосконалення медико-соціальної експертизи, порядку проведення реабілітації осіб з інвалідністю); 5) превентивну (здійснення заходів щодо профілактики і зниження рівня інвалідності).

Розгалужений спектр завдань і відповідних функцій обумовлюють необхідність існування організаційного блоку адміністративно-правового статусу, покликаного створити належні умови для їх реалізації. Організаційний блок характеризує Центральну МСЕК як цілісну впорядковану структуру, тобто окреслює її підвідомчість, організаційно-правову форму діяльності, внутрішній устрій, процедури діяльності й інше.

Центральну МСЕК утворено наказом Міністерства охорони здоров'я України від 02.07.2012 р. № 111-о «Про створення Державного закладу «Центральна медико-соціальна експертна комісія Міністерства охорони здоров'я України». Відповідно, Центральна МСЕК підвідомча Міністерству охорони здоров'я України, яке щодо неї, зокрема, вправі: 1) визначати головні напрямки діяльності, розробляти та затверджувати стратегічні плани розвитку; 2) приймати рішення про реорганізацію та ліквідацію; 3) затверджувати установчі документи, ініціювати та вносити до них зміни, здійснювати контроль за їх виконанням; 4) затверджувати організаційну структуру, штатний розпис, кошторис доходів і видатків; 5) організовувати і проводити конкурс на зайняття посади керівника, призначати його на посаду та звільняти з посади; погоджувати призначення на посаду та звільнення з посади заступників керівника, керівників основних структурних підрозділів; 6) здійснювати контроль за фінансовою (бюджетною) дисципліною, проводити перевірки фінансово-господарської

діяльності; 7) визначати перелік обладнання та інвентарю, необхідного для роботи [8; 9; 10].

Згідно з абз. 6 п. 4 Положення утворення, реорганізація та ліквідація Центральної МСЕК та призначення і звільнення її керівника визначається Положенням про Центральну МСЕК, яке затверджується Міністерством охорони здоров'я України [8]. Тобто, профільним нормативним актом прямо вказується, що установчим документом, на підставі якого досліджуваній суб'єкт здійснює свою діяльність є положення, яке, враховуючи сучасне розуміння сутності установчих документів, окрім зазначеного, має загалом регламентувати питання правового статусу Центральної МСЕК.

Так, наказом Міністерства охорони здоров'я України від 02.07.2012 р. № 111-о «Про створення Державного закладу «Центральна медико-соціальна експертна комісія Міністерства охорони здоров'я України» було затверджене Положення про Державний заклад «Центральна медико-соціальна експертна комісія Міністерства охорони здоров'я України», проте вбачається, що цей установчий документ для Центральної МСЕК є суто номінальним, оскільки був розроблений і затверджений виключно на виконання нормативної вказівки та не використовувався для проведення процедури державної реєстрації цієї юридичної особи.

Натомість, Міністерством охорони здоров'я України для Центральної МСЕК також було затверджено статут (актуальна редакція затверджена наказом від 30.08.2019 р. № 1926), який змістовно майже ідентичний вищевказаному Положенню та використовується у всіх правовідносинах, учасником яких є Центральна МСЕК. Тобто, на практиці існує подвійне регламентування правового статусу Центральної МСЕК, яке з метою забезпечення принципу правової визначеності має бути усунуте.

Наразі Центральна МСЕК – заклад охорони здоров'я, який діє в організаційно-правовій формі «державний заклад». Водночас, правові засади діяльності юридичних осіб у такій організаційно-правовій формі чинним законодавством України практично не врегульовані. Вибір організаційно-правової форми «державний заклад» при створенні Центральної МСЕК, зокрема, можна пояснити її приналежністю до закладів охорони здоров'я, а також сталою на той час практикою організації функціонування юридичних осіб публічного права як державного, так і комунального сектору. Проте, за актуальних умов відповідні обставини суперечать чинному законодавству.

Так, ч. 13 ст. 16 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 р. № 2801-ХІІ закріплено, що за організаційно-правовою формою заклади охорони здоров'я державної власності можуть утворюватися та функціонувати як державні некомерційні підприємства або державні установи. До того ж, відповідно до ч. 7 ст. 16 вказаного Закону заклад охорони здоров'я провадить свою діяльність на підставі статуту (положення) [11]. Тобто, закономірно, що належним установчим документом для державного некомерційного підприємства є статут, а для державної установи – положення.

Отже, поточна організаційно-правова форма Центральної МСЕК потребує приведення у відповідність до чинного законодавства України. На нашу думку, специфіка досліджуваного суб'єкта обумовлює доцільність його функціонування у формі «державна установа» та на підставі відповідного положення, що потребує проведення процедури реорганізації (перетворення) Центральної МСЕК.

У свою чергу, Центральна МСЕК має внутрішній устрій, який формується згідно з потребою щодо ефективного виконання визначених мети і завдань. Керівництво Центральною МСЕК здійснює директор, який призначається на посаду наказом Міністерства охорони здоров'я України на конкурсній основі шляхом укладання з ним контракту. Центральна МСЕК – це заклад охорони здоров'я, а відтак механізм проведення конкурсу

на зайняття посади її керівника визначається Порядком проведення конкурсу на зайняття посади керівника державного, комунального закладу охорони здоров'я, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 р. № 1094.

Директор Центральної МСЕК здійснює управління комісією, організовує її діяльність згідно з встановленими метою і завданнями та, зокрема, визначає її організаційну структуру, граничну чисельність працівників, штатний розпис на відповідний бюджетний період і подає їх на затвердження Міністерству охорони здоров'я України [9; 10]. Відтак, структура Центральної МСЕК не є сталою і визначається щорічно згідно зі штатним розписом.

Однак, в абз. 5 п. 4 Положення, передбачено, що Центральну МСЕК очолює головний лікар. Вказана норма є змістовно застарілою, адже посада «головний лікар» з 01.01.2019 р. виключена з розділу «Керівники» Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників (випуск 78, охорона здоров'я). Натомість були введені посади «генеральний директор (директор)/начальник (завідувач) закладу охорони здоров'я» [12]. Таким чином, з метою усунення неточностей пропонуємо абз. 5 п. 4 Положення, викласти в наступній новій редакції:

«МОЗ утворює Центральну медико-соціальну експертну комісію МОЗ, яку очолює керівник, котрий призначається на посаду в порядку, визначеному чинним законодавством.»

Серед іншого, в рамках організаційного блоку, варто зазначити, що процедурні засади діяльності Центральної МСЕК ґрунтуються на її публічних (невладних) повноваженнях, а тому є нормативно врегульованими. У своїй роботі Центральна МСЕК керується Конституцією і законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, нормативно-правовими актами центральних органів виконавчої влади, іншими нормативно-правовими актами з питань медико-соціальної експертизи.

Поряд з розглянутими вище блоками адміністративно-правового статусу Центральної МСЕК, заключним і провідним, з практичної точки зору, є компетенційний. Компетенція, згідно з розумінням, закладеним у Концепції

адміністративної реформи в Україні, є поняттям, що застосовується для визначення певного обсягу повноважень (прав і обов'язків), закріпленого за суб'єктом публічної адміністрації відповідно до покладених на нього завдань і функцій [13].

Повноваження визначають міру можливої поведінки та встановлюють певні види такої поведінки. Подібно до функцій та інших складових правового статусу суб'єкта публічної адміністрації, повноваження завжди чітко виписані у нормативному акті про відповідного суб'єкта публічної адміністрації. Вихід за межі таких повноважень є неприпустимим й карається законом [7, с. 182]. Так, основні повноваження Центральної МСЕК закріплені в п. 13 Положення, перерахування яких не вбачається доцільним у зв'язку з обмеженим обсягом наукової статті.

Отже, компетенція Центральної МСЕК є унормованою, що зобов'язує її, у тому числі як суб'єкта публічної адміністрації, діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Відповідно, вихід за межі повноважень, їх невиконання (неналежне виконання), зловживання ними тощо є підставою для застосування заходів юридичної відповідальності як до Центральної МСЕК загалом, так і її посадових осіб зокрема.

Висновки. Узагальнюючи викладений матеріал можемо зробити висновок, що адміністративно-правовий статус Центральної МСЕК – це регламентований нормами адміністративного права, структурно визначений правовий субстатус, який відображає її юридичне становище в системі суб'єктів публічного адміністрування та комплексно окреслює функціональне призначення і компетенцію.

Структурна визначеність адміністративно-правового статусу Центральної МСЕК представлена декількома взаємопов'язаними блоками, серед яких: 1) цільовий (мета, завдання, функції); 2) організаційний (підвідомчість, зовнішня організаційна форма існування, внутрішня устрій, процедури діяльності тощо); 3) компетенційний (повноваження – права та обов'язки, у тому числі обов'язки нести відповідальність за наслідки здійснення (неналежне здійснення) повноважень).

ЛІТЕРАТУРА

1. Армаш Н. Адміністративно-правовий статус керівників органів виконавчої влади : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.07. К., 2005. 200 с.
2. Етимологічний словник української мови: У 7 т. Т. 5: Р–Т / Ред. кол.: О. Мельничук (гол. ред.) та ін. К.: Наукова думка, 2006. 704 с.
3. Загальна теорія держави і права : Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. Цвік, О. Петришин, Л. Авраменко та ін. ; за ред. М. Цвіка, О. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.
4. Скакун О. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : підручник. Х. : Еллада, 2006. 776 с.
5. Куліш А. Правоохоронна система України: адміністративно-правові засади організації та функціонування : дис... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Х., 2009. 432 с.
6. Малиновський В. Державне управління: Навчальний посібник. Вид. 2-ге, доп. та перероб. К. : Атіка, 2003. 576 с.
7. Мельник Р., Бевзенко В. Загальне адміністративне право: Навчальний посібник / За заг. ред. Р. Мельника. К. : Ваїте, 2014. 376 с.
8. Питання медико-соціальної експертизи: Постанова Кабінету Міністрів України; Положення, Перелік від 03.12.2009 № 1317.
9. Положення про Державний заклад «Центральна медико-соціальна експертна комісія Міністерства охорони здоров'я України», затверджене наказом Міністерства охорони здоров'я України від 02.07.2012 р. № 111-о.
10. Статут Державного закладу «Центральна медико-соціальна експертна комісія Міністерства охорони здоров'я України», затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України від 30.08.2019 р. № 1926.
11. Основи законодавства України про охорону здоров'я Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
12. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників Випуск 78 Охорона здоров'я затверджений Наказом МОЗ України; від 29.03.2002 № 117. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va117282-02#Text>
13. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні Указ Президента України; Концепція від 22.07.1998 № 810/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98#top>